

Sociaal-culturele agenda bepalend voor ‘triomf van de stad’

De ‘triomf van de stad’ gaat voorbij aan kleinere en middelgrote steden en armere stedelijke bevolkingsgroepen. Door de toegenomen ongelijkheid tussen én binnen steden wordt de vraag naar de gewenste toekomst van de stad steeds relevanter. Stedelijk succes wordt steeds meer bepaald door een enthousiasmerend, inclusief en mobiliserend sociaal-cultureel programma.

Het gaat goed met de stad. Zo goed dat steeds meer wetenschappers, stadsbestuurders en beleidsmakers spreken over de ‘triomf van de stad’. Maar deze ‘triomf’ is selectief: ze gaat voorbij aan bepaalde steden en stedelijke bevolkingsgroepen. Door de toegenomen ongelijkheid tussen én binnen steden wordt de vraag naar de gewenste toekomst van de stad steeds relevanter. Van en voor wie is de stad er eigenlijk?

Triomf van de stad?

De stad is ‘in’. Wereldwijd steken bestuurders, beleidsmakers en wetenschappers de loftrumpet over de stedelijke renaissance die gaande is. Ook in Nederland zijn steden bezig aan een gestage opmars. Werd hun perspectief nog niet zo lang geleden gekleurd door zorgen, inmiddels wordt vooral gesproken over een agenda van

kansen. Kansen voor economische groei, en sociale en ecologische innovatie. De stad wordt gezien als ‘levend laboratorium’ voor de grote opgaven van onze tijd en naar voren geschoven als de oplossing voor bijna alles.

Deze herwaardering loopt parallel aan de teloorgang van de oude, industriële economie. De grote industrieën zijn verdwenen uit de steden en de vrijkomende bedrijven- en haven-terreinen getransformeerd ten gunste van een nieuwe economie gebaseerd op kennis, creativiteit en dienstverlening. Door grootschalige, publiek-private gebiedsontwikkeling en de bouw van nieuwe stedelijke woonmilieus hebben steden hun aantrekkingskracht op hogeropgeleide, jonge en creatieve mensen vergroot. Steeds meer bewoners, bezoekers en (technologische) bedrijven geven gehoor aan de (lok)roep van de stad. Na een postcrisisdipje zet de trek naar de stad door, met Amsterdam als onbetwiste koploper.

In de globaliserende economie van vandaag hebben centripetale krachten de overhand: economische activiteiten clusteren in toenemende mate in steden. Dit leidt tot een zelfversterkend proces van groei. Gesteund door publicaties als *Triumph of the city* (Glaeser 2011) en *If mayors rule the world* (Barber 2013) groeit het zelfvertrouwen van stadsbestuurders en beleidsmakers. Zozeer dat er nauwelijks aandacht is voor de keerzijde van het succes. De ‘triomf van de stad’ wordt verabsoluteerd en veralgemeniseerd. Niet alle steden en hun inwoners profiteren immers even hard mee. Ook in Nederland groeien de verschillen tussen steden onderling en tussen hun inwoners.

Verdeelde triomf

De triomf van de stad blijkt een selectief proces. Traditionele industriesteden hebben het moeilijker dan de oude handels- en universiteitssteden. Die laatste kunnen voortbouwen op een traditie als centrum van cultuur, innovatie en kennis. Hun nieuwe stedelijke succes stoelt op bestaand succes. Waar Amsterdam en Utrecht de afgelopen jaren een snelle banengroei laten zien, blijft Rotterdam achter. De ongelijkheid tussen steden neemt toe, zo becijferde het Planbureau voor de Leefomgeving (Buitelaar 2016).

De algemene ‘terug-naar-de-(grote)-stad’-trend gaat ten koste van het ommeland, dat veel

minder hard groeit of zelfs krimpt. De kleine en middelgrote steden ondervinden hiervan de negatieve consequenties. Ze beschikken niet over de relevante bronnen van nieuwe groei (kennis, cultuur en innovatie) of bevinden zich in de schaduw van een grote stad die aan hun bewoners trekt. Ze verliezen aan populariteit en vergrijzen. Voorzieningen als theaters, muziekscholen en openbare bibliotheken staan onder druk. De binnensteden van veel middelgrote steden zoals Helmond, Oosterhout, Heerlen en Almelo kampen met bovengemiddelde leegstand. Het is de globale problematiek van ‘middelgroot’: wel de lasten van stedelijkheid, zoals sociale problemen, maar niet de lusten van een expansieve kenniseconomie en een bijbehorende, grootschalige dienstenstructuur. Sommige *midsize* steden worden kwetsbaarder en kampen met sociale achterstandsproblematiek. Ze staan voor grote uitdagingen, die vragen om een nieuw handelingsperspectief.

De grote, globaliserende en groeiende steden die ‘trionferen’, kennen hun eigen sociale problematiek. Niet alle inwoners profiteren in gelijke mate van het succes. De huidige groei gaat gepaard met processen van stedelijke segregatie en gentrificatie. De stad wordt langzaam maar zeker overgenomen door hoogopgeleide en creatieve nieuwkomers. Zij beschikken over het benodigde kapitaal en de relevante netwerken om zich een plek te verwerven, gefaciliteerd door het ruimtelijk-economisch beleid van veel stadsbesturen. Dat beleid is gericht op het veraangenamen van de stedelijke omgeving volgens de principes van de creatieve stad: het herontwikkelen van monumentaal erfgoed, het aantrekken van festivals en de ontwikkeling van cultuurclusters en creatieve broedplaatsen.

Welke stad willen we zijn?

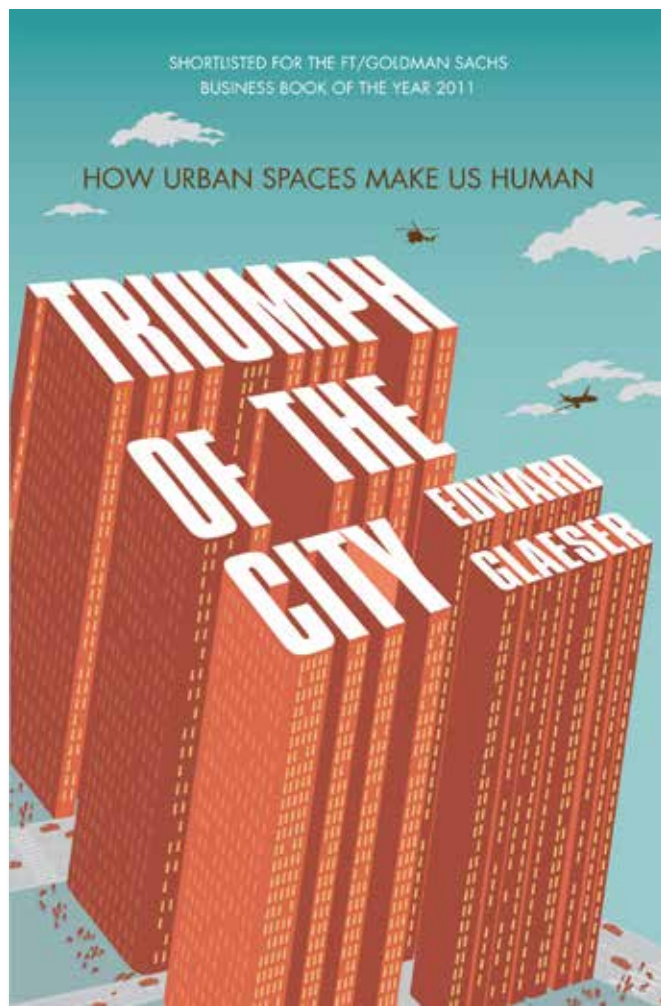
In de steden die populair worden, neemt de druk op de woningvoorraad, voorzieningen en publieke ruimte toe. De daarmee samenhangende processen van gentrificatie en segregatie roepen de vraag op van wie en voor wie de stad er eigenlijk is. En, misschien nog wel belangrijker, wat voor stedelijke samenleving wij willen zijn. Een fundamentele vraag die in het actuele debat over de steden wordt vermeden. Het is immers comfortabeler om →

het te hebben over techniek en innovatie; over 'circulaire' en 'slimme' (smart) steden. De vraag is ook heel urgent nu steeds meer zaken aan stadsbewoners zelf worden overgelaten.

De economische crisis heeft de institutionele verhoudingen in de stadsontwikkeling stevig door elkaar geschud. Na een tijdperk van dominantie van de overheid en later van de markt groeit nu de rol van burgers weer. Ze zijn niet alleen passieve consumenten, maar ook actieve producenten van hun eigen omgeving. De crisis heeft laten zien dat er een fors potentieel is aan maatschappelijke energie, aan *citizen action*. Als de overheid geen huizen bouwt of zorg verleent dan kunnen burgers dat prima zelf organiseren. Stadsbesturen erkennen dit, en laten onder de noemer 'participatiemaatschappij' meer ruimte voor zelforganisatie.

Maar de keuze voor de participatiemaatschappij gaat gepaard met bezuinigingen, waardoor de kwaliteit van buurten en wijken onder druk komt te staan als burgers niet inspringen. Van vernieuwende burgerinitiatieven in steden bestaan tal van aansprekende voorbeelden, zoals de Leeszaal in Rotterdam West. Bewoners en ondernemers startten na sluiting van de wijkbibliotheek een nieuwe voorziening waar mensen kunnen lezen en elkaar ontmoeten. Maar niet alles slaagt. Zo blijkt uit onderzoek in (voormalige) 'krachtwijken' dat veel initiatieven mislukken en dat successen eigenlijk voortkomen uit overheidssubsidies of zijn ontstaan dankzij zelfstandige sociaal ondernemers.

Terwijl veel (culturele) voorzieningen in buurten en wijken noodgedwongen sluiten, zijn de nieuwe broedplaatsen en experimenteerzones niet aan te slepen. Het is vooral de vrolijke en licht anarchistische wereld van de stadmakers die de door de crisis ontstane ruimte actief weet te benutten voor de ontwikkeling van ecologische buurttuinen, 'energieweides', kunstprojecten en culturele festivals. Zij pionieren en

Na een tijdperk van dominantie van de overheid en de markt groeit nu de rol van de burgers weer

experimenteren gedreven in regelvrije zones en dagen zo de grote institutionele spelers (bouwers, ontwikkelaars, corporaties) uit. Van hen gaat een verfrissend soort burgerkracht uit. Ze vertegenwoordigen echter een beperkt gedeelte van de stedelijke bevolking, namelijk dat deel dat kosmopolitisch is georiënteerd en zich thuisvoelt in de door veel stadsbesturen nagestreefde innovatieve en creatieve stads-cultuur.

De solidaire stad

Het kosmopolitische, creatieve stedelijke beleid impliceert minder aandacht voor de voorkeuren en behoeftes van armeren, vaak ouderen. Deze groepen wonen soms al hun leven lang met plezier in de stad, maar houden misschien niet van festivals of maken geen gebruik van culturele voorzieningen. In het nieuwe speelveld van stadsontwikkeling kan de ongelijkheid tussen bewoners in hun mogelijkheden tot zelf-organisatie en belangenbehartiging toenemen. Met een terugtrekkende overheid zullen speeltuinen, buurtbibliotheken, huiswerkklassen, peuterspeelzalen of ouderenzorg daar verdwijnen waar bewoners er niet zelf voor zorgen, maar blijven bestaan of zelfs opleven waar wel krachtige buurtnetwerken zijn, waarschuwt Justus Uitermark (2014).

Wie bepaalt uiteindelijk de ontwikkeling van de stad? En wat is het minimale stedelijke peil dat we accepteren? Belangrijke vragen als je bedenkt dat er wijken of stadsdelen zijn met minder mondige en daadkrachtige bewoners. We moeten waken voor grotere sociale en regionale ongelijkheden tussen én binnen steden, voor de mattheuseffecten die gepaard gaan met de 'triumf van de stad'. Zowel de nationale overheid als lokale stadsbesturen moeten alert zijn en gericht inspelen op de spanningen die daarmee gepaard gaan. En die zijn niet zozeer economisch als wel sociaal-cultureel van aard. Zo werd vorig jaar in Londen een 'hipsterwinkel' aangevallen. De belagers waren de hipstercultuur beu en wilden de gewone stad terug. In Helsinki kwamen stadsbewoners in opstand tegen de idee om er een zoveelste Guggenheimmuseum te vestigen. En niet lang geleden vond in Amsterdam een spontane 'rolkofferactie' plaats, waarmee bewoners aandacht vroegen voor de groei van het aantal

hotels en de drukte in de binnenstad. In steeds meer steden keren bewoners zich af van de overname van de stad door buitenlands kapitaal en toerisme en van het hoogopgeleide en grootstedelijke beeld dat erachter schuilgaat.

Natuurlijk, het succes van onze steden blijft afhankelijk van een permanente zoektocht naar nieuwe ontwikkelkansen in een globaliserende economie. En van de ontwikkeling van slimme oplossingen voor de transitie naar 'circulariteit', duurzame mobiliteit en klimaatneutraliteit. Maar steeds meer wordt de houdbaarheid van het stedelijk succes bepaald door de mate waarin stadsbesturen erin slagen om de economische en ecologische agenda te verbinden met een enthousiasmerend, inclusief en mobiliserend sociaal-cultureel programma, dat rekening houdt met de angst van vele kwetsbaren in de stad voor de snelle veranderingen die hun 'overkomen'. En dat de rol van de stad als 'sociale stijngsmachine' weer nieuwe inhoud weet te geven en het woord 'emancipatie' een eigentijdse betekenis. Een programma, tot slot, waarin niet alleen aandacht is voor (economische) kansen, maar ook voor (inter)stedelijke solidariteit. Pas dan zullen steden daadwerkelijk 'trionferen'. •

Literatuur

- Barber, B.R. (2013) *If mayors rule the world: dysfunctional nations, rising cities*. New Haven/Londen: Yale University Press.
- Buitelaar, E. (et al.) (2016) *De verdeelde triomf: verkenning van stedelijk-economische ongelijkheid en opties voor beleid*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Dagevos, J. (et al.) (2014) 'Verschillen tussen stad en land'. In: *Duurzaamheidsthema's uitgelicht*, 43-55.
- Engbersen, G., E. Snel en M. 't Hart (2015) *Mattheus in de buurt: over burgerparticipatie en ongelijkheid in steden*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Franke, S., J. Niemans en F. Soeterbroek (2015) *Het nieuwe stadmaken: van gedreven pionieren naar gelijk speelveld*. Den Haag/Amsterdam: Trancity/Valiz.
- Glaeser, E. (2011) *Triumph of the city: how our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York: Penguin.
- Lekkerkerker, J. (et al.) (2015) *Midsize Brabant: verkenning van de toekomst voor Brabantse middelgrote steden*. Tilburg: BrabantKennis/Ruimtevolk.
- Tonkens, E. en J.W. Duyvendak (2015) *Graag meer empirische en minder euforische kijk op burgerinitiatieven*. Geraadpleegd op 17 april 2016 via www.socialevraagstukken.nl
- Uitermark, J. (2014) *Verlangen naar Wikitopia*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.